

JOSEP J. CONILL

La llengua i la mort

George Steiner ha escrit: «L'apocalipsi és la mort de la llengua». L'afirmació pot semblar exagerada o inexacta, atès que la llengua no és una entitat biològica i, per tant, no pot «morir» en el sentit estricte de la paraula. Això no impedeix, però, que el sintagma «llengües mortes» haja esdevingut la manera usual de designar els idiomes que no disposen de parlants materns ni que es parle metafòricament de la «mort de les llengües». Per dissort, com els sociòlegs del llenguatge no cessen de recordar-nos, es tracta d'un fenomen bastant freqüent, sobretot en una època de globalització com l'actual. Ara bé, més enllà d'aproximacions acadèmiques, no hi ha dubte que encara ignorem moltes coses sobre la manera en què l'experimenten els seus últims usuaris. D'altra banda, no al·ludim a una experiència homogènia, perquè hi ha raons de pes per creure que hi ha diferències qualitatives entre la tragèdia dels habitants d'un poble amazònic que sucumbeix al xoc traumàtic amb la «civilització» —tal com es pot veure a la pel·lícula *The Emerald Forest* (1985) de John Boorman— i la situació dels últims supervivents d'un poble europeu en vies d'absorció «pacífica» pels seus veïns. A penes sabem res, per exemple, de com va experimentar íntimament Tuone Udaina, últim parlant del dàlmata, traspasat el 1898, la reducció de la llengua dels seus pares a la condició de *llenguatge privat*, en un sentit del terme que Wittgenstein potser no va intuir. Fa alguns anys, l'assagista alemany Karl-Markus Gauß proporcionava algunes pistes sobre l'assumpte en un llibre traduït al castellà com a *Europeos en extinción* (2002), en què descrivia la quotidianitat de cinc ètnies del nostre continent amb les seues formes de vida abocades a una museïtzació irreversible, temptació que als valencians també ens resulta familiar.

| Josep J. Conill és sociolingüista i escriptor. Ha publicat recentment *Sic transit gloria, mindundi* (In Púribus).

Ara bé, mentre hi ha algú amb qui parlar-la, una llengua no deixa d'acomplir la seua funció d'instrument de comunicació, a partir del qual es deriva un sentiment de pertinença recíproca, fundat en la intercomprensió mútua. L'autèntica apocalipsi sobrevé quan ja només en resta un sol parlant —de fet, el terme *parlant* resulta imprecís, perquè les propietats del llenguatge interior tenen poc a veure amb l'ús lingüístic interpersonal—, que concentra en la seua persona «el silenci de tot un poble desaparegut», per dir-ho amb mots de Carles Casajuana. La literatura representa un dels mitjans més adequats per explorar els drames inherents a aquesta mena de situacions liminars, caracteritzades per una intensa emotivitat, sovint desatesa per les ciències socials. En aquest terreny, els valencians podem adduir una referència clàssica: em referisc al poema «El mal ensomni» (1908) de Teodor Llorente, un exercici de perspectiva sociolingüística *avant la lettre* en el qual el negre futur que el patriarca de la Renaixença augurava al nostre català apareix descrit com un horitzó a llarg termini, tot i que això no aconsegueix esvaïr l'angúnia dels seus versos. Un segle més tard, l'esmentat Carles Casajuana ha reprès la qüestió en la novel·la *L'últim home que parlava català* (2009) en forma de reflexió de pa sucat amb oli, que serveix de pretext per a ordir la trama d'una narració intrascendent i plena de tòpics, adreçada al consum del gran públic.

Però si volem burxar en la fenomenologia existencial associada a la condició d'últim parlant d'un idioma, caldrà que donem una ullada a la literatura escrita en una llengua agonitzant com l'occitana. Estic pensant, concretament, en *Lo libre dels Grands Jorns* (1964) de Joan Bodon, traduït al català i prologat per Joan-Lluís Lluís fa un parell d'anys amb el títol d'*El llibre dels finals* (2015). Val a dir que es tracta d'un relat molt interessant, però no de cap obra mestra —ni podia ser-ho, perquè, com argüeix el protagonista, una literatura «mai no s'acaba amb una obra mestra». Joan Bodon va ser un dels novel·listes occitans més importants del segle XX i en les seues obres desenvolupa el destí tràgic d'Occitània i la seua llengua, aniquilats per l'Estat francès. Una de les característiques de la seua escriptura és l'estreta relació que s'hi estableix entre el naufragi col·lectiu i la impotència dels protagonistes per capgirar-lo. No debades, com assenyala Joan-Lluís Lluís al pròleg:

Va conviure, com tants militants de llengües dites regionals de França, amb tot de paradoxes: admirava el seu pare per no haver parlat mai en francès amb ningú però ell no va parlar mai occità als seus fills. Veig dues raons possibles i compatibles entre elles, a aquesta no transmissió voluntària de la llengua. La primera seria el conformisme, la incapacitat de resistir a la mirada social anivelladora, la por del que dirà la gent; la segona seria evitar d'haver de transmetre als fills, amb la llengua, el dolor de la seva desaparició.

Simptomàticament, des de la primera pàgina de la novel·la, hi retrobem l'atmosfera angoixosa del poema de Llorente, però sense el *pathos* romàntic. El protagonista és un condemnat a mort per partida doble, perquè li han diagnosticat un càncer terminal i, alhora, és conscient que la seua llengua morirà amb ell: «La llengua mor. Jo moriré aviat. La mort dura més que la vida.» Quan un amic metge de Montpeller li transmet la mala notícia («no passaràs de l'estiu...»), decideix abandonar-ho tot i agafa el tren cap a París, per esperar la mort en soledat. Però el viatge el fatiga i, al capdavant, decideix baixar a Clarmont d'Alvèrnia. En aquesta ciutat passarà les seues darreres setmanes, tot alternant les borratxeres amb la freqüentació de prostitutes i plantent-se pel destí d'una civilització occitana en vies d'extinció, de la qual se sap l'últim representant: «Mai no ha passat pel cap de ningú d'anorrear catedrals. La nostra llengua és més que una catedral. ¿Per què són tants, doncs, els que volen demolir-la?»

Hi fa amistat, si és que se'n pot dir així, amb el Capellà de Cotofuny, un sacerdot incrèdul de ressonàncies vagament unamunianes, que ha penjat els hàbits però continua consolant els moribunds per evitar que abandonen el món posseïts per la por de l'infern. A mesura que el text avança, la novel·la s'endinsa en el territori de l'al·lucinació, sobretot a partir del moment en què el seu anònim protagonista entra en contacte amb els últims habitants de Marxilhat, una antiga comuna socialista bona part dels membres de la qual van morir durant la Guerra Civil espanyola, en les files de les Brigades Internacionals. Els pocs que no hi marxaren, ara es dediquen al pasturatge d'ovelles i a una activitat ben estranya i sinistra: fan funcionar unes màquines que s'encarreguen de mantenir vius els caps dels camarades difunts, amputats dels cossos dels seus propietaris. Gràcies als descobriments d'un antic integrant de la comuna, el doctor Spallanzi, aquests caps monstruosos sobreviuen de manera artificial: «Un cap d'home alimentat artificialment no es mor. I qui diu el cap diu el cervell, és a dir l'home sencer, amb els seus pensaments, les seves idees, tota la seva vida passada. [...] Ens veuen, ens senten. Però no poden parlar.» Després d'aquesta visió repugnant, el dolor que presagia el desenllaç fatal del càncer s'apodera del protagonista, el qual no pot deixar implícitament de reconèixer-se amb horror en aquests caps monstruosos, privats de llenguatge.

El sentit de l'experiència relatada per *Lo libre dels Grands Jorns* esdevé encara més punyent quan la contrastem amb una altra novel·la coetània, amb la qual en aparença no manté cap connexió. Em referisc a *La Marge* (1967) de l'escriptor francès André Pieyre de Mandiargues, traduïda al català el 1979 per Joan Oliver com *El Marge*. El relat, que el 1976 va ser objecte d'una desafortunada adaptació

cinematogràfica de Walerian Borowczyk, conta el desplaçament en cotxe a Barcelona de Sigismond Pons, que es veu obligat a reemplaçar el seu cosí en un viatge de representació de licors. En arribar, procedent del seu mas als afores de Montpeller, Sigismond rep una carta de Féline, la seua antiga dida, amb una notícia trasbalsadora: el seu fill Élie ha caigut dins l'estany i s'ha ofegat; tot seguit la mare —és a dir, la seua dona—, en un rampell de desesperació, ha pujat a la torre i s'ha llançat daltabaix. Devastat per una tragèdia que es veu que és incapaç d'afrontar, desa la carta sota un *souvenir* de l'estàtua de Colom, en forma de fal·lus de vidre, i durant les quaranta-vuit hores posteriors es dedica a rondar pels ambients prostibularis del Raval, que hi apareixen minuciosament descrits. Sap que es troba al marge de l'existència humana, que ja ha deixat enrere la seua última hora i habita a l'interior d'una fràgil bombolla on «la vida i la mort dansen abraçades». Experimenta una llibertat sobrehumana, que es tradueix en una simpatia espontània envers «la gràcia dels vençuts», tant se val si es tracta d'algú com Juanita, la jove prostituta amb qui manté relacions sexuals, com del poble català, sotmès a la tirania de Franco, a qui Sigismond designa despectivament com «el furhóncol». Perquè, des de l'interior de la seua bombolla, no pot deixar de constatar l'enorme i aclaparadora bombolla en què viu immersa la societat catalana i creu —amb excessiu optimisme, contradit per la història posterior—, en relació amb el règim del furhóncol: «Ara ja és madur per al bisturí. La mà que l'operarà seguirà justament la llei natural.» És per això que la vida que bull al Paral·lel, tot i que se'n sap definitivament exclos, l'impressiona per «l'aire de disponibilitat que ofereixen dones i homes, nois i noies asseguts a les terrasses dels cafès o que van i vénen». I tot seguit, afegeix: «Fàcils i orgullosos indivisiblement, amb un gest borrascós, heus aquí allò que llur actitud revela, i és així com devien ser llurs parents sovint revoltats contra la gent de Castella. La vigilància furhoncolesca, present allí i fora d'allí, no pot evitar que exhibeixin llur caràcter.»

El tràgic destí de Sigismond es consumarà durant el camí de tornada cap a casa. Quan deixa enrere Barcelona, atura en un camí rural el seu Renault, en trau de la guantera un petit revòlver i es dispara un tret al cor. Aquest desenllaç difereix molt poc del de l'anònim protagonista de *Lo libre dels Grands Jorns*, però els separa un detall fonamental: aquest mor sol, voluntàriament allunyat de la família i els amics, envers els quals, un cop tallat el vincle de la llengua, ja no experimenta gens d'empatia; per contra, Sigismond, que en perdre la dona i el fill ha decidit llevar-se la vida, no mor completament desesperat. Al llarg dels dos dies de la seua estada a Barcelona s'ha sentit identificat amb la sort d'una gent i una llengua que a penes coneixia, però que l'interpel·len entre perills. I abans de prémer el gallet de l'arma

«pensa en el poble català, amb el qual se sent lligat amistosament i solidàriament». Immediatament després, per acabar, llegim:

¿Tindrà la força de no acceptar la derrota per sempre? ¿Serà capaç de no demanar a la llibertat altra cosa que partits de futbol, curses de braus, sardanes i plaers sexuals durant els dies i les hores permesos? Viurà orgullósament? La resposta que Sigismond es dóna (o li és donada) és, vol ser, afirmativa. ◐

Col·lecció Assaig

27. <i>L'ofici de raonar.</i>
<i>Societat, economia, política, valencianisme</i>
VICENT SOLER	36. <i>Vista parcial</i>
TOBIES GRIMALTOS
28. <i>Assumptes pendents.</i>
<i>Set qüestions filosòfiques d'avui</i>
ANTONI DEFEZ	37. <i>La desconexió valenciana</i>
TONI MOLLÀ
29. <i>Un somni europeu.</i>
<i>Història intel·lectual de la Literatura Comparada</i>
ANTONI MARTÍ MONTERDE	38. <i>Constel·lacions postmodernes</i>
ENRIC BALAGUER
30. <i>Del nord i del sud. Diari d'un professor d'economia</i>
JOSEP M. JORDAN	39. <i>El far de Londstrup</i>
ANTONI MARTÍ MONTERDE
31. <i>Valencianisme, l'aportació positiva. Cultura i política al País Valencià (1962-2012)</i>
FRANCESC VIADEL	40. <i>La gran depuració</i>
FRANCESC VIADEL
32. <i>Incitacions</i>
ENRIC SÒRIA	41. <i>Sobre una neu invisible.</i>
<i>Notes d'un dietari, 2003-2005</i>
VICENT ALONSO
33. <i>A manera de tascó.</i>
<i>Notes sobre literatura</i>
VICENT ALONSO	42. <i>El món d'ahir de Joan Estelrich.</i>
<i>Dietaris, cultura i acció política</i>
XAVIER PLA (ed.)
34. <i>La invenció de l'espai.</i>
<i>Ciutat i viatge</i>
ENRIC BOU	43. <i>Mai no és tard (Vinyoliana)</i>
JOSEP PIERA
35. <i>Mentre parlem</i>
ENRIC SÒRIA	44. <i>Caminar per la vida vella</i>
LLUÍS QUINTANA
	45. <i>L'ofici de lector</i>
JOAN GARÍ
	46. <i>Una pàtria prestada</i>
SIMONA ŠKRABEC